

DOĞU
ANADOLU'NUN
TÜRKLÜĞÜ

Prof. Dr. Mehmet Eröz

ÖTÜKEN

PROF. DR. MEHMET ERÖZ (1930-20 Haziran 1986): İstanbul Ticarî İlimler Akademisi'nden 1955'te mezun oldu. 1958'de İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadı Enstitüsünde Yüksek lisans yaptı. Şeker Fabrikaları A.Ş' de bir süre müfettiş olarak görev aldı. 1961'de İktisat Fakültesinde Z. Fahri Fındıkoğlu'nun asistanı oldu. "*Göçebe Ekonomisi ve Türk Göçebelerinde İçtimaî Organizasyon*" adlı doktora teziyle, 1965 yılında sosyoloji doktoru unvanını aldı. *Marksizm, Leninizm ve Tenkidi* adlı teziyle 1971'de doçent oldu. *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik* adlı teziyle 1977'de profesör oldu.

Eröz, Türkiye'de disiplinler arası anlayışla, araştırma yapmanın gereğini gündeme getirmiş ve bu anlayışla saha çalışmaları yapmış Türkiye'nin yetiştirdiği ilk sosyologdur. O daha "İşletme İktisadı Enstitüsü" (1957-1958) Yüksek Lisans öğrencisiyken saha çalışmalarına başlamıştır. 1965'te tamamladığı doktora tezini "iktisat, sosyoloji, antropoloji, halk edebiyatı, kültür tarihi, dinler tarihi" gibi bilim dallarının bilgilerini kullanıp saha çalışmaları yaparak hazırlamıştır. Aslında Eröz, bütün çalışmalarında araştırmasının özelliğine göre bilimler arası bir anlayışı her zaman takip etmiştir. Haddizatında Eröz'ün çalışmalarını ve onu diğerlerinden farklı kılan da bu yöntem anlayışıdır.

Eserleri (Kitapları) (İlk baskıları esas alınmıştır.)

1. *Doğu Anadolu Hakkında Sosyo-Kültürel Bir Araştırma*, Baylan Yayınları, Ankara, 1973.
2. *İktisat Sosyolojisine Başlangıç*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fak. Yayın, İstanbul, 1973. (4. Baskı, Ötüken Neşriyat, Haziran 2014)
3. *Doğu Anadolu'nun Türklüğü*, Türk Kültürü Yayınları, İstanbul, 1975 (3. Baskı, Ötüken Neşriyat, Kasım 2015)
4. *Marxizm-Leninizm ve Tenkidi*, İrfan Yayınları, İstanbul, 1974.
5. *Türk Kültürü Araştırmaları*, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1977.
6. *Türk Ailesi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977.
7. *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Otağ Yayınları, İstanbul, 1977. (3. Baskı, Ötüken Neşriyat, Ağustos 2015)
8. *Millî Kültürümüz ve Meselelerimiz*, Doğuş Yayınları, İstanbul, 1983.

9. *Hristiyanlaşan Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983.
10. *Türk Milleti ve Türk Milliyetçiliği*, Harp Akademisi Basımevi, İstanbul, 1984.
11. *Yörükler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.
12. *Türk Millî Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu* (B. Ögel; B. Kodaman; H. D. Yıldız; F. Kırzıoğlu; A. Çay ile ortak), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1986.

Ayrıca 1961 yılından itibaren *İş ve Düşünce Dergisi*, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, *Türk Yurdu*, *Türk Kültürü*, *Milli Hareket*, *Millî Işık*, *Bilgi*, *Büyük Türkiye*, *Töre*, *Bozkurt*, *Belgelerle Türk Tarihi*, *İslam Araştırmaları*, *Ticaret Odası Dergisi*, *Devlet Dergisi* gibi muhtelif dergilerle armağan kitaplarında ve toplu konferans yayınlarında birçok makalesi yayınlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

Birinci Basımın Önsözü.....	9
İkinci Basımın Önsözü	11
Söz Başı	13
I- Bir Kürt Milliyetinden Söz Edilebilir mi?	17
1- Doğu Anadolu Halkı.....	17
2- “Kurmanç” ve “Zaza” Sözlerrinin Aslı	18
3- “Kürt” Sözü Ne Manâya Geliyor?	26
II- Kurmançça ve Zazaca Konuşan Kürt Oymakları.....	50
III- Şerefnâme’ye Göre Kürtler	58
1 - Kürtlerde Şahıs İsimleri.....	58
2 - Kürtlerde Kabile ve Aşiret İsimleri	70
3 - Doğu Anadolu Yer Adları (Şerefnâme’de geçen)	76
4 - Örf, Âdetler	77
IV- Karakeçililer	79
1- Karakeçililerde Maddî Kültür	90
2- Ziya Gökalp’ın Karakeçililer Hakkındaki Fikirleri ve Diğer Kurmanç Oymakları	98
V- Pazarcık’ta (Maraş) Kurmançça Konuşan Aşiretler	104
VI- Güneydoğu Zazaları	114
VII- Kürtçe Diye Bir Dil Yoktur	124
VIII- Doğu Anadolu Köy Adları.....	146
1- Türk Soy, Uruk, Ulus, Boy ve Oymak Adları ile Kurulan Doğu Anadolu Köyleri.....	149
2 - Küçük Boy ve Oymak Adlarını Alan Köyler.....	151
3- Totemik İzler Taşıyan Doğu Anadolu Köyleri	179
4- Eski Türk Kültürü ile ilgili Olarak İsimlendirilmiş Olan Doğu Anadolu Köyleri.....	188
5- Türkistan, Azerbaycan ve Diğer Türk İllerindeki Köy ve Kent İsimlerini Alan Doğu Anadolu Köyleri	203

6- Eski Türk Ünvanlarını, Yerleşme ve Akrabalık Kelimelerini İsim Olarak Alan Köyler	207
7- Coğrafi Duruma Göre İsimlendirilen Köyler	210
Sonsöz	215
Faydalandığımız Kaynaklar.....	225
Dizin.....	231

Birinci Basımın Önsözü

Bu KİTAP, daha önce çeşitli yerlerde yayımlanmış olan, bu konudaki yazılarımızın bir araya getirilmesi ile meydana çıkmıştır. Aynı konu etrafındaki bahisler arasında bir tutarlılık, bir insicam olduğu söylenebilir. Her bahis başlı başına bir ağırlık taşımakta; üzerinde titizlikle ve gayretle çalışılmış olmanın damgasını ihtiva etmektedir. Bu bakımdan küçük bazı tekrarların bile yarayışlı olacağına inanıyoruz.

Mes'elenin daha sistemli bir şekilde incelenmesi, uzun çalışmalarını gerektirmektedir. Tarihî, etnografik ve dille ilgili bütün vesikalar aranmalı; yerinde, cemiyet ve kültür araştırmaları yapılmalıdır. Böyle yoğun bir çalışmanın sonundadır ki, bir senteze, bir terkibe varılabilir; bir eser meydana getirilebilir. İnşallah böyle bir eseri hazırlayacağımızı umuyoruz. Böyle olmakla beraber, şu haliyle bile bu kitap, günün ihtiyaçlarına, Türkiye'nin bu konu ile ilgili meselelerine, bir derece cevap verebilecek seviyededir sanırız. Daha önce yayınlanan bazı bölümlerinin gördüğü ilgi ve teşvik dolayısıyla, bu hükme varıyoruz. Epeyce mektup aldık. Meselâ Siverek'ten Karakeçili Aşireti Beyi Mükrim Bey yazdığı mektupta, *"İlminizle, bizim Türklüğümüzü ispatladığınız için size minnettarız,"* diyordu. Doğubeyazıt'ın veya Diyadin'in "Kanlı" köyünden olup, yedeksubaydan arkadaşı, geçen yıl Hakkın rahmetine kavuşan, genç yaşta göç eden, ortaokul hocası Fevzi Aladağ, bu yazıları okuyunca son derece sevinmiş, bizi candan kutlamıştı. İstanbul Hukuk Fakültesi'ne de devam ediyordu.

Yazın Ağrı'ya gidince köy köy dolaşıp bu konuda seminer yapacağını, öğretmenlere anlatacağını, Ağrı gazetelerinde tefrika ettireceğini söylemişti. Herhalde yapamadı; ömrü vefa etmedi. Büyük Türk kollarından, uluslarından biri olan Kanglı Türklerine mensup olan ve "Kürt" adı altında ayrı bir kavme mensupmuş gibi gösterilmek istenen cemaatler içinden yetişmiş olan, bu temiz Türk çocuğunun, Türklüğünün ispat edilmesi karşısındaki sevinci görülecek, ibretli bir şeydi. *"Ben yıllardır böyle birşey bekliyordum; bunu arıyordum. Bunu sen yaptın"* demiş ve ölmeden bu zevki tatmıştı. Nur içinde yatsın.

Bu misâllere dayanarak, kitabımızın faydalı olacağına inanıyoruz. Aynı menşeden gelen; tarihî ve içtimaî kader birliği olan Türk zümrelerini bölmek; millî birliğimizi ve dirliğimizi bozmak; vatanımızı yıkmak isteyenlerin oyunlarına karşı, eserimizin uyarıcı ve aydınlatıcı tesirleri olursa, kendimizi bahtiyar sayacağız.

İstanbul, Nisan 1975

Mehmet Eröz

İkinci Basımın Önsözü

KİTABIMIZIN birinci baskısı, daha önce yayımlanmış olan makale ve kitapçıklara dayanıyordu. Bu baskısında, birinci baskıyı esas almakla birlikte, birçok eklemeler yaptık ve bölümler arasındaki organik bağı arttırmaya, tekrarları önlemeye çalıştık. Yer yer tekrarlar ve bağlantı noksanları olursa, hoş görüleceğini umarız.

Mevcut kaynakların hepsini gördüğümüzü söylemekten uzatmışız. Okunacak, görülecek pek çok vesika ve eser var. Epeyce saha araştırması yapmış bulunmamıza rağmen, yenilerini de yapmak gerekiyordu. Elimizdeki imkânlar ölçüsünde yapabileceğimizi yaptık. Bu eksikliklerine rağmen, kitabımızın, büyük bir ihtiyaca cevap vereceğine ve millî birliğimize yardımcı olacağına inanıyoruz. Dış güçlerin ve onların emrindeki iç bölücülerin, bizden koparmaya çalıştıkları insanların, milletimizin bir bölümünü meydana getirdiklerini, ilmî delillerle gösterdiğimizi sanıyoruz. Onların içinden çıkıp, onları bizden koparmaya çalışan bölücülerin yakasına devletimizin yapışması, bu vatandaşlarımızı muhakkak ki üzüyor, şaşırtmıyor, kayguya düşürmüyor olmalıdır. Bundan sevinç duymaları, buna memnun olmaları gerekir; öyle olduğunu da duyuyoruz. Devletin demir pençesinin, bölücünün nefesini kesmesi demek, Kurmanç ve Zaza topluluklarına, devletin yabancı olması demek değildir. Tam aksine, devletimizin, diğer bütün vatandaşlara yaptığı gibi, bu cemaatleri de şefkatli himayesi altına aldığı mânâsına gelir. Bunun başka türlü yorumlanması ya bilgisizliğin, ya da kötü niyetin eseridir. Hatalar olabilir; yaşın yanında kuru da yanabilir. Fakat niyet iyi olunca, hakikat anlaşılır, hatadan dönülür.

Türk milletinin ve Türk devletinin, kendi parçası olan Doğu Anadolu halkına olan sevgi dolu bakışının, rahmetli Őair Kemalîtin Kamu'nun "Bingöl Çobanları" adlı Őiirinde, eriŐilmez bir güzellikle âdeta dile getirilmiŐ olduğunu görürüz. Bütün manâ yükü ve sevgi yumağı ile onu gönülden paylaŐıyor, son iki mısraını DoĐulu Türklerimize armağan ediyoruz:

*"Gönlümü yayla yaptım, Bingöl çobanlarına;
Bingöl yaylalarının, mavi dumanlarına."*

İstanbul, 19 Ocak 1982

Mehmet Eröz

SÖZ BAŞI

RAHMETLİ Eröz hoca, dünyada ve Türkiye disiplinler arası çalışmaların yaygınlık kazandığı 1990'lardan çok önce, yani meslek hayatına atıldığı ve yazı yazmaya başladığı ilk günden itibaren disiplinler arası bir anlayış ve bir hekim mantığı ile Türkiye'nin sosyal yapı sorunlarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Alevilik-Bektaşılık konusundaki çalışmaları takdire şayandır. O âdeta Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun bu günkü durumunu, sanki o günlerde görmüş gibi konu hakkında çok sayıda araştırma yapmıştır.

Bir akademisyeni veya araştırmacıyı yazı yazmaya sevk eden ve daha iyi yazmasını sağlayan okuyuculardan gelen eleştiri ile ilgilidir. Ancak Eröz kimseden bir şey beklemeden hatta babasından gelen eleştirilere rağmen üniversitenin duvarlarını aşarak Türkiye'nin sosyal yapısı hakkında yapmış olduğu saha araştırmalarını, teorik bilgileriyle yoğurup okuyuculara sunmuştur. Fakat okuyuculardan yeterli eleştiriler gelmediğinden bazı konularda derinlemesine araştırma yapmamıştır. Mesela hoca 1965'de yazdığı "Kürtlerin Menşei ve Türkmenlerin Kürtleşmesi" (İ. Ü. İktisat Fak. Sosyoloji Konferansları, Beşinci Kitap, 1964-1965) adlı makalesindeki "Kürtleşen Türkler" kavramını kullanmış. Bu kavram hakkında hiçbir eleştiri ve yorum gelmemiş olmakla beraber, kedi araştırmalarıyla konu.

Hasan Hayri Bey ve M. Şerif Fırat gibi, Ziya Gökalp de 'Kürtleşme' hâdisesinden bahseder... Vaktiyle biz de aynı şekilde, bir 'Kürtleşme' hâdisesinden bahsediyorduk. Fakat sonraki araştırmalarımızın ışığında, bu kültür değişmesine, böyle bir

karşılık bulmanın doğru olmadığı kanaatine vardık... Bundan dolayı biz bu vetîreye (proses), 'Yabancılaşma', 'Türkçeyi kaybetme' adını veriyoruz demiş. Eğer hoca "Kürtleşen Türkler" makalesini, yazdığı yıllarda tartışma olmuş olsaydı, belki de görüşlerini değiştirmek için on yıl bekleyemeyecekti.

Onun yukarıdaki ifadelerine rağmen, yakın arkadaşları dahi, bu kavramsal değişikliği tartışmadıkları gibi, günümüzde bile bazı "Türk milliyetçileri" veya "Ülkücüler", "Kürtleşme", "Kürtleşen Türkler", "Türk Kürtleri", "Zaza Türkleri" gibi kavramları kullanmakta hiçbir sakınca görmemektedir.

Üniversiteler kurumsal olarak, akademisyenler de bireysel olarak var oldukları illerin hatta bölgenin sosyal sorunlarına eğilmek zorundadır. Fakat Türkiye'deki üniversiteler (özellikle yerleşke ve lojman anlayışından dolayı) adeta birer askerî karargâh, akademisyenler de halkla teması olmayan komutanlara dönüşmüştür. Diğer yandan Ankara'ya (Ankara'dan kasıt hükümet ile siyasî partiler) bakan akademisyenlerin üniversitelerde hâkim olması, adeta akademik mantığın intiharını hazırlayan süreci başlatmıştır. Çünkü Ankara'ya bakan üniversite yönetimi ile akademisyenlerin, onların beklenti ve taleplerinin dışında kurumsal veya bireysel bir söylem veya siyasî görüş sunmaları mümkün değildir. Bu sorunu aşmak için akademisyenlerin Ankara'ya bakmaktan vazgeçip, üniversitelerinde halkla temasa geçmekten başka çıkış yolu yoktur. Böyle bir çıkış, bizleri rahmetli Eröz'ün yüksek lisans öğrencisi olduğu yıllarda yürümeye başladığı yola, yani halkla tanışmaya, onları anlamaya götürecektir.

Bilindiği gibi sosyal bilimler teori ve kavramlarla yapılıdır. Eğer size ait kavramlarınız ve teorileriniz yoksa, yaptığınız, derlemekten başka bir şey değildir. Bu nedenle Türkiye'deki sosyal bilimlerin en problemlili alanların başında teorizizlik ve kavramsızlık gelmektedir. Mesela çok temel kavramlardan biri olan "millet" ile "ırk" kavramlarının ne olduğu karıştırılmaktadır. Oysa bu kavramlar gayet açıktır, "millet" sosyoloji ve tarih, ırk ise biyoloji kaynaklıdır. Bu bağlamda elinizdeki kitapta, çok konuşulan, fakat neredeyse hiç bilinmeyen ya da bilmezden gelinen Doğu ve

Güneydoğu Anadolu'nun sosyal yapısı hakkındaki önemli bilgi ve belge okuyucularla paylaşılmıştır.

Elinizdeki kitapta da çeşitli örnekleri olduğu gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu, otantik kültür değerleri açısından Batı Anadolu'dan daha Türk'tür. Mesela coğrafi şartlardan dolayı Hakkâri ve Tunceli'nin nüfus hareketliliği son derece zordur. Böyle olmakla beraber bu illerde yapılan halı-kilimlerle Sibiryâ, Orta Asya ve Moğolistan'daki Türklerin yapmış oldukları halı-kilimlerin üzerindeki damgalar niçin aynıdır? Diğer yandan dünyada bilinen ilk koç-koyun başlı mezar taşları 1772'de Rus arkeologlarca Altaylarda bulmuş (altı adet) olup, tarihleri M.Ö. X. asır olarak belirtilmişken, nasıl oluyor da bu mezar taşlarının son örnekleri Tunceli ile Hakkâri'de karşımıza çıkıyor?*

Bu satırların yazarı yirmi dört Oğuz boyundan biri olan Avşarlar'ın (Türkiye'de nüfusu en büyük olan boy) Torunlar oymağındandır. Bilindiği gibi Avşarlar, Oğuzların dışı en kapalı boylarından biridir. Torunlar ise Avşarların Bey grubundan olup, Avşar boyu içinde dışarıya en kapalı olan oymaktır. Buna rağmen Türkiye'deki Torunların bir kısmı Zazaca, bir kısmı Kürtçe, bir kısmı Türkçe konuşmaktadır. İnanç olarak bir kısmı Sünnî, bir kısmı Alevîdir. Diğer yandan Van'da yapmış olduğumuz bir araştırmada Kürtçe ve Türkçe konuşan Torunların, köklerini Nâdir Şah'a bağladıklarına şahit olmuştuk. Bunlardan Kürtçe konuşana göre Nâdir Şah bir Kürt beyi, Türkçe konuşana göre bir Türk beyidir. Tarihî kayıtların açıkça ifade ettiğine göre Nâdir Şah İran'da "Avşar Devleti" adıyla devlet kurmuş olan bir Avşar beyidir. Avşarlardaki bu sosyal yapı özelliği Beydili, Döğer gibi diğer boylarda da görülmektedir. Yani bu boylardan olan bazı oymak veya aşiretlerin durumu Torunlardan farklı değildir.

Bu durumdan haberdar olmayan ya da olmak istemeyen, fakat insanlara konuştukları dilden hareketle kimlik pazarlayan, "etnik kimlik inşacıları"nın nasıl bir kimlik hazırlayacakları merak edilmeye değer.

---

* Konu hakkında daha tafsilatlı bilgi için bkz. Mustafa Aksoy, *Tarihin Sessiz Dili Damgalar*, İstanbul, 2014.

Nasıl ki insanların amaçları ve rüyaları varsa, rahmetli Eröz hocanın da ifade ettiği gibi devletlerin de amaçları, rüyaları olur ve bunlardan vazgeçmeleri mümkün değildir. Bu durumda bizlere düşen görev, o devletlerin oyunlarını bozmak olmalıdır. Aksi halde “dış güçler” yakınmasından kurtulmak mümkün değildir.

Fatih/İstanbul, Ekim 2015

Mustafa Aksoy

BİR KÜRT MİLLİYETİNDEN SÖZ EDİLEBİLİR Mİ?

1 – Doğu Anadolu Halkı

Okumuşumuz olsun, cahilimiz olsun, Doğu illeri halkına hemen “Kürt” der, çıkar. Hiç hatırına getirmez ve hattâ bilmez ki, Doğu illerinde yerli şehir Türkleri, Türkmenler, Karakalpaklar, Azeriler de yaşamaktadır. Dahası var.* Kürt diye anılan insanlar Kurmanç ve Zaza adı verilen iki büyük zümreye ayrılmaktadır. Bunlardan Zazalar, Kürtlüğü kat’iyen kabul etmeyip, Kurmançların Kürt olduğunu, kendilerinin ise Zaza olduğunu söylerler.** Ancak bazı görüşler bu hükmün istisnasını teşkil eder.

“Kürtçü” görüşü savunanlara göre, bir Kürt ırkı vardır ve Kurmançlarla Zazalar bu ırkın şubelerini teşkil eder.*** Beynelmilel cereyanlar da böyle sun’î bir ırk yaratıp, Türkiye’yi parçalamak istediğinden, yurt sathında filizlenme imkânı bulan bu muzır fikirleri yeşertmek için çırpınırlar. İşin bir de küskünlük tarafı vardır. “Kürt” deyip çıkışımız, birçok kimseyi gücendirmekte, bir kısmını ideolojilerin kucağına atmaktadır. Vaktiyle merhum Ziya Gökalp bile

---

* Mesela Araplar, Kafkas göçmenleri, Çerkesler, Zazalar ve benzerleri sayılabilir. (M. Aksoy’un notu)

** Zaten bölgede Kürt, Kurmaçça konuşanlara verilen isimlendirmedir. (M. Aksoy’un notu)

*** Aslında millet ile ırk kavramının aynı olmadığı herkesin malumudur. Çünkü millet sosyo-kültürel bir süreci ve sosyolojik gerçekliği, ırk ise biyolojik gerçekliği ifader. (M. Aksoy’un notu)

bunun ezikliğini duymuş, araştırmalar yapmış, sonunda huzura ermiştir. Meseleyi onun kaleminden takip edelim:

“Benim gibi Vilâyat-ı Şarkiye ahalisinden bulunanlara da Kürt milliyetini izafe ettiklerini gördüm. O zamana kadar kendimi hissen Türk sanıyordum. Fakat bu zannım ilmî bir tahkikata müstenit değildi. Hakikati bulabilmek için, bir taraftan Türklüğü, diğer taraftan Kürtlüğü tetkike başladım. Evveleminde lisandan başladım. Lisanî tetkiklerim gösterdi ki, Diyarbekir’in Türkçesi, Bağdat’tan Adana’ya, Bakû’ya, Tebriz’e kadar imtidat eden tabî bir lisandır. Yani Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türklerine mahsus bulunan Azeri lehçesinden ibarettir. Bu lisanda hiçbir sun’ilik yoktur.”¹

Mesele son derece ciddîdir; devletin konuya el atması, üniversitelerin ilmî çalışmalara girişmesi zamanıdır. “Kürt” adı altında toplanan zümreleri, cemaatleri sistemli bir şekilde incelemelidir.*

2 – “Kurmanç” ve “Zaza” Sözlerinin Aslı

Önceleri Batılılar, sonra da Rus bilginleri, dört dil grubunu (Kurmanç, Gûran, Lûr ve Kalhur) birleştirerek, “Kürt” adı altında toplamaya çalıştılar.” Bunlardan son üçü, İran’da bulunmaktadır. Gerçi, Gûranların bir kolunun Türkiye’de olduğu söylenirse de, Zazaların bunlarla

¹ Hilmi Ziya Ülken, *Ziya Gökalp*, s. 175.

* Eröz bu ifadeleri 1975 yılında kullanmış olmasına rağmen, Türkiye’deki üniversitelerde yeterli sayıda araştırmanın yapıldığı, özellikle saha araştırmasının yapıldığını söylemek mümkün değildir. Oysa bu konuda Batılılar çok sayıda teorik çalışma ve saha çalışması yapmıştır. (M. Aksoy’un notu)

** Bu tasnif tamamen kullanılan dilden hareketle yapılmış olup, tarihi ve kültürel temeli yoktur. (M. Aksoy’un notu)

ilgisi kesin olarak ispat edilmemiştir. Lûrlarının apayrı bir menşeden olduğu anlaşılmıştır. Kalhurlar da öyle. Bir Kürt milliyeti var etmek için olanca gayreti ile ilmî çalışmalar yapmış olan Minorsky bile bu gerçeği kabul eder ve şöyle der: “Her şey Fars Kürtlerinin, Kürdistan kabilelerinden farklı oldukları kanaatini vermektedir.” Şöyle devam eder: “XX. asırda, Kürtler arasında, bu kavme mensup olmayan bir İranî unsurun (Gûran - Zaza zümresi) mevcudiyeti ortaya çıkarılmıştır.”²

Başka bir Batılı kaynaktan da, Musul çevresindeki Gûran ve Kurmançların farklı olduğu, Kurmançların sonradan gelerek onlar üzerinde hâkimiyet kurduğu, bu yüzden hâkimiyet ve tâbiiyet an’anesinin tamamıyla unutulmamış olduğu anlatılır.³ Bunun üzerinde Minorsky de duruyor:

“Kürtler içinde birçok yerlerde sırası ile yeni gelenlerin siyasî hâkimiyetine müstenit içtimaî tabakalar görülmüştür (Süleymaniye’de, Savuç-Bulak’ta ve Şakaklara boyun eğmiş Küresinlilerin? görüldüğü Kotur’da). Sistemli tetkikler, Kürt adı ile örtülen bir tabaka altında bir çok eski kavimlerin mevcudiyetini ortaya çıkaracaktır.”⁴

Biz bu fikre gönülden katılıyoruz; ancak, sistemli tetkiklerin, Minorsky’nin değil, bizim yüzümüzü güldürecekğine inanıyoruz.

Bu belirsizliğin sebepleri hususunda Minorsky şunları söyler:

“Halk iştikak ve şecereleri, Kürtlerin menşei meselesi-nin hallini, Kürt an’aneleri ve İslâm kaynakları kolaylaştırmaktadır.”^{5*}

² V. Minorsky, “Kürtler” Maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt VI, s. 1091, 1093.

³ G. J. Edmonds, *Kurds, Turks And Arabs*, London, 157, s. 12.

⁴ “Kürtler” Maddesi, s. 1091.

⁵ Aynı yerde.

* Minorsky, *İslam Ansiklopedisi*’nin Fransızca aslına yazdığı Kürtler mad-

Ziya Gökalp, bu görüşü destekler mahiyette şu fikri ileri sürer:

“Kürt reisleri belirli bir an’aneyle sahip değildirler. Her mevkide ve her işin zamanında başka kaideler geçerli olmuştur.”⁶

Kurmançlar ve Zazalar hakkında Ziya Gökalp, şu bilgiyi veriyor:

“Kendi kendilerine ‘Kürt’ namını vermezler. ‘Kurmancız (Kırmancız)’ derler. Bunlar Zazalara Dümbüllü (veya Dımlılı) derler. Türklerin ‘Baban Kürtleri’ adını verdikleri güneyli Kürtlere ‘Soran’ namını verirler. Kendilerinin konuştuıkları dile de Kurmani (Kırmancı, Kırmancı, Kermancı) derler. Zazalara gelince bunlar kendilerine (Arapça kef harfinin kesri ile) ‘Kirt’ derler. Kurmançlara da ‘Kürdasi’ veya ‘Kırdasi’ adını verir-

---

desinden çok sonra, XX. Oryantalistler kongresinde bu konuda şu bilgileri vermiştir: “Araplardan gelen kaynaklarda Kürtlerin isminin oluşumu Nöldeke ve Andreas’a Kürt kelimesinin Qardu’dan gelmesinin imkânsız olduğu; bunun tersine Kurtioi kelimesiyle ilişkilendirilebileceği fikrini verdi. Strabon da aynı Araplar gibi Kürtlerin, Güney Azerbaycan ve İran’da yaşadıklarından bahsetmiştir.” Genellikle milletlerin kökenlerini etimoloji ile kanıtlamaya çalışmak risklidir. Bu iş tarihi ve coğrafi delillerle de desteklenmek zorundadır.

“Baştan itibaren çalışmamızda kaynak karışıklığından kurtulmak zorundayız. Anlaşıyor ki Kürtlerin ismi tarihin belli devirlerinde “göçebe” kelimesiyle de aynı anlamda kullanılmaktaydı. Hamza İsfahani’ye göre Persler Arapları Suristan Kürtleri diye adlandırdıkları gibi, Deylemlileri de Taberistan Kürtleri diye adlandırıyorlardı”. “Les Origines des Kurdes”, *Actes du XXe Congrès International des Orientalistes* (Bruxelles, 5-10 Septembre 1938), Bureaux du Muséon, Louvain, 1940, pp. 143-152. (M. Aksoy’un notu)

⁶ Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik İncelemeler*, Ankara, 1975, s. 67. İleriki sayfalarda, dili oldukça değiştirilerek basılmış olan bu esere, yer yer müracaat zorunda kalacağız. Sinop Rıza Nur Kütüphanesi’ndeki aslının (el yazması) fotokopisinden daha önce faydalanmıştık. Şu anda elimiz altında bulunmuyor.

*ler. Türkler ise Kürt adını Kurmançlara ayırmışlardır. 'Filân adam Kürt müdür, yoksa Zaza mıdır' denildiği zaman Kürt'ten maksat 'Kurmanç'tır. Dımülilere Zaza ismini veren gene Türklerdir. Zaza kelimesini ne bizzat Zazalar, ne de Kurmançlar kullanmazlar.'*⁷

Burada Zazalar için “Dümbüllü” denildiği yazılıyor ise de, bu hata Gökalp'e değil, eski yazıdan yeni yazıya çevirene ait olmalıdır. Nitekim, M. Şerif Fırat, değerli eserinde Zazalara “Dümbeli” dendiğini açıkça belirtir. Bir bölümü Alevî, bir bölümü de Sünnî olan -ki ileriki bölümlerde kısaca ele alınacaktır- Zazalar (Dümbeliler), Varto çevresinde dört kola ayrılırlar:

- 1- Cibranlılar,
- 2- Lolanlılar,*
- 3- Abdalanlılar,
- 4- Hormekliler.

Hormeklilere, “Horumbeyan, Hormekân, Huvarzemian, Harzemli” adları da verilir. Bunlar Alevîdirler. M. Şerif Fırat'ın dediğine göre -ki kendisi de Hormekli'dir-, bu çevrenin Zazaları (Dümbelileri) üç yüz yıl öncesine kadar, Türkçe konuşuyorlardı. Dört yüz yıl önce, bir kısmı İç Anadolu'dan, bir kısmı da Horasan ve Harzem'den göç edip buralara gelmişlerdi.** Yazar, içinde yetiştiği cemiyetten edindiği bilgi ve görgüyü aktarmakla yetinmiyor,

⁷ Z. Gökalp, *a.g.e.*, s. 50-51.

* Lolanlar hakkında kendisi de aynı aşiretten olan Burhan Kocadağ'ın *Lolan Oymağı ve Yakın Çevre Tarihi*, Yalova, 1987 ve *Doğuda Aşiretler, Kürtler, Aleviler*, İstanbul, 1992, adlı eserlerine bakılabilir. (M. Aksoy'un notu)

** M. Şerif Fırat'ın sözlü tarih bilgisine bağlı olarak anlattığı bu bilgileri, genel Türk tarihçisi Osman Yorulmaz, Çin yıllıklarından hareketle yapmış olduğu çalışmada belgeleriyle ortaya koymuştur (Bakınız: *Geçmişten Günümüze Kanglı Türkleri*, İstanbul, 2013). Yorulmaz'ın bu eseri,

eski şecerelere de başvuruyor. Bunlara yeri geldikçe işaret edeceğiz. Bu topluluklar, Türk olduklarını bilmektedirler; Âyin-i Cemlerde, hep birlikte Türkçe nefesler okurlar, Türkçe olarak yapılan duaları (Gülbank) yürekten anlar ve benimserler.⁸

Nazmi Sevgen, aynı konuya dair şu dikkat çekici bilgiyi veriyor:

“1937’de Tunceli’nde incelemeler yaparken yaşlı Zazalar bana güzel bir Türkçe ile ‘Biz Horasan’dan gelmiş Türkük’ demişler ve bunda ısrar etmişlerdi. Benim de Dersim’de bulduğum kıymetli belgeler, yerlilerin deyişlerini doğrulamaktadır. Türkçe- Kürtçe-Zazaca olarak tarafımızdan hazırlanan sözlük, pekâlâ göstermektedir ki Zaza dili Kürtçe değildir. Bir Zaza Kırmançadan bir şey anlamaz, onun dili başka karakterdedir. Onda Türkçe kelimeler Kürtçe’den fazladır.”⁹

Dersim mebusu Hasan Hayri Bey, 1921’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yaptığı tarihî konuşmasında, Harezm’den gelen ve Türkçe konuşan atalarına, Selçuklu hakanı Alâaddin Keykubad tarafından buralarda yer verilmiş olduğunu açıklamıştı. Hasan Hayri Bey’in anlattığına göre, Yavuz Sultan Selim zamanında, Harezmli Alevî Türkler, Dersim Dağlarına çekilmek zorunda kalmış ve bu tecrit neticesinde “Kürtleşmişlerdir.”¹⁰ M. Şerif Fırat

---

tarihî süreç içinde bir aşiretin hangi coğrafyalarda yaşadığını gösteren ve Kanglı helimesinin hangi şartlarda ve nasıl Hormak haline dönüştüğünü anlatması açısından genelde sosyal bilimcilere, özelde tarihçiler ile dil bilimcilere önemli ipuçları vermektedir. (M. Aksoy’un notu)

⁸ M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Ankara, 1981, s. 75-80. Bu değerli eserin birçok basımı yapılmıştır. Biz, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından yapılmış olan baskısından (dördüncü baskı) faydalanıyoruz.

⁹ Nazmi Sevgen, “Kürtler”, *Belgelerle Türk Tarihi*, Sayı 5, 1968, s. 29.

¹⁰ T. B. M. M. *Gizli Celse Zabıtları*, Ankara, 1980, Cilt: II, s. 252. (3 Teşri-nievvel 1337 celsesi).